

КОГНІТИВНО-СТИЛЬОВІ КОМПОНЕНТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛЕРІВ- ОПЕРАТОРІВ У ЦИВІЛЬНІЙ АВІАЦІЇ

Провідна тенденція сучасного розвитку людства – це глобалізація, зумовлена технологічними, економічними, політичними та культурними змінами. Тому активізується інтерес до проблеми безпеки як передумови сталого та ефективного функціонування різних систем и структур на як на міжнародному, так і на внутрішньому рівні.

У світі вказаної тенденції проблема безпеки цивільної авіації особливо актуальна, адже загроза нападу терористів на повітряні судна цивільної авіації у сучасному світі набула глобального характеру. Безпечне середовище, у якому має функціонувати цивільна авіація, вимагає розробки і впровадження комплексу принципово важливих рішень щодо забезпечення надійності людської ланки. Відповідно, проблема підвищення якості професійної підготовки операторів спеціальних технічних засобів контролю (СТЗК) на безпеку та ефективності їх діяльності сьогодні стає все більш актуальною.

Контроль на безпеку пасажирів, їх особистих речей, багажу, що здійснюється оператором за допомогою рентгено-телевізійної установки (РТУ), проходить в умовах, пов'язаних із обробкою інтенсивних потоків візуальної інформації, високого рівня відповідальності за життя великої кількості людей, необхідності прийняття рішень в дефіциті інформації та часу, монотонії, небезпеки для життя. Основними показниками ефективності діяльності контролерів-операторів СТЗК на безпеку є швидке і точне розпізнання заборонених до перевезення предметів і речовин за їх рентгенівським зображенням [6].

Однією з основних ознак, за допомогою якої здійснюється розпізнання заборонених предметів і речовин за зображенням на моніторі РТУ, є їх геометрична форма. Більшість видів зброї можна легко впізнати за їх формою, але потрібно вміти розпізнавати не тільки форму заборонених до перевезення предметів, але і форму їх окремих частин, оскільки такі

предмети можуть розбиратись та запаковуватись окремо.

У відповідності до основних положень суб'єктного підходу в психофізиці [1; 2; 8], що ґрунтується на принципі активності людини як суб'єкта психічної діяльності, ефективність рішення сенсорних задач обумовлена не тільки (а іноді і не стільки)

«чистими відчуттями» (напр. гостротою зору), а й особливостями таких несенсорних факторів, як: саморегуляція [3], інтелект [5], суб'єктивна впевненість [7]. Тому в якості фактора ефективності рішення сенсорних задач виступають когнітивні стилі спеціаліста. Зокрема, результат сприйняття і оцінки інформації залежить від проявів таких когнітивних стилів, як: полезалежність- полenezалежність, імпульсивність- рефлексивність [8; 10].

Когнітивні стилі – це відносно стійкі, індивідуальні особливості сприйняття, обробки, структуризації, оцінювання та контролю інформації, що виявляються при рішенні пізнавальних задач в ситуації невизначеності [11; 12; 13]. За М.О.Холодною, когнітивні стилі є біполярною, стійкою у часі, процесуальною характеристикою інтелектуальної діяльності, що визначає спосіб отримання когнітивного продукту [9].

Когнітивний стиль «полезалежність/полenezалежність» вказує на індивідуальні відмінності при рішенні перцептивної задачі на виявлення простої деталі в складному геометричному зображенні. Полenezалежні респонденти легко долають складний контекст та швидко виділяють деталь із складного цілого, а полезалежні важко долають видиме поле та витрачають багато часу, щоб віднайти потрібну деталь у складному зображенні [9]. І.Г.Скотникова вказує на те, що сприйняття полenezалежних орієнтовано на деталі, вони здані структурувати стимульний потік для виділення елементів при рішенні перцептивних задач, на відміну від полезалежних, сприйняття інформації яких є недиференційованим [7]. Отже, полenezалежні користуються більш оптимальними стратегіями переробки інформації, вони володіють здатністю до вироблення гнучких стратегій для переструктурування ситуації при рішенні візуальних задач [7] та більшої кількості правильних відповідей при зоровому розрізненні часових інтервалів [1].

Когнітивний стиль «імпульсивність/рефлексивність» характеризує індивідуальні відмінності у швидкості і точності аналізу інформації при прийнятті рішення в ситуації невизначеності. Імпульсивним респондентам властива схильність до швидкого реагування в ситуації невизначеності, у прийнятті рішення без аналізу можливих альтернатив, суб'єктивна впевненість у ньому при рішенні задач на зоровий пошук. За І.Г.Скотніковою, механізмами цього явища у імпульсивних респондентів є знижена сенсорна чутливість, яка впливає на використання нераціональних стратегій перцептивної діяльності і, як наслідок, призводить до неуважного та поверхневого аналізу вхідної інформації [7]. Рефлексивні респонденти характеризуються сповільненим темпом реагування на проблемну ситуацію, прийняттям рішення на основі ретельного обмірковування та використанням продуктивних стратегій зорового пошуку, що проявляється в аналізі альтернативних рішень [7; 9].

Отже, на теоретичному рівні нами визначено, що детермінантами ефективності діяльності контролерів-операторів СТЗК на безпеку виступають полenezалежний та рефлексивний когнітивні стилі, що сприяють більш раціональній організації сенсорної діяльності, і, як наслідок, точному розпізнанню заборонених до перевезення предметів і речовин та їх деталей за зображенням на моніторі РТУ.

Впровадження професійного психологічного відбору контролерів-операторів СТЗК на безпеку та визначення рівня їх психологічної придатності на основі врахування когнітивно-стильових характеристик дозволить спрогнозувати результативність і надійність їх діяльності. Підвищити рівень професійної підготовки та ефективності діяльності контролерів-операторів СТЗК на безпеку також можливо за допомогою розробки психологічних програм розвитку властивостей і видів пам'яті, уваги, мислення, показники яких пов'язані із когнітивними стилями «полenezалежність-полenezалежність» та «рефлексивність-імпульсивність».

Отже, вивчення когнітивно-стильових характеристик, що впливають на рішення сенсорних задач, допоможе не тільки

покращити якість професійної підготовки контролерів-операторів операторів СТЗК на безпеку та ефективність їх діяльності, а й зробіть значний внесок у розробку шляхів підвищення рівня безпеки цивільної авіації.

Література

1. Головина Е.Л. Структура уверенности и когнитивные стили: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.01 / Головина Елена Владимировна. – М., 2006. – 131 с.
2. Гусев А.Н. Психофизика сенсорных задач: системно-деятельностный анализ поведения человека в ситуации неопределенности / А.Н. Гусев. – М : Изд-во Моск. ун-та : УМК «Психология», 2004. – 316 с.
3. Гусев А.Н. Роль личностной саморегуляции в решении пороговой задачи: психофизический и дифференциально-психологический анализ / А.Н. Гусев, С.А. Емельянова // Вестн. Моск. ун-та. – 2013. – Серия 14: Психология. – №2. – С. 76–92.
4. Петрович Д.Л. Когнитивно-стилевые особенности операторов и сравнительная оценка приборной информации. Вестник Санкт-Петербургского университета: Серия 12. - 2008. - Вып. 3. - С.454-459.
5. Ратанова Т.А. Время реакции в системе изучения природы интеллекта и специальных способностей / Т.А.Ратанова // Экспериментальная психология. – 2011. – №3. – С. 86–96.
6. Руководство по безопасности для защиты гражданской авиации от актов незаконного вмешательства. Набор, отбор и подготовка кадров. Дос 8973, ДСП. - изд. 9-е, ИКАО, 2014.
7. Скотникова И.Г. Субъектная психофизика: результаты исследования / И.Г. Скотникова // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24, № 2. – С. 121-131.
8. Скотникова И. Г. Субъектный подход в психофизике: автореф. дис. ... докт. психол. наук: 19.00.01 / Скотникова Ирина Григорьевна. – М., 2009. – 51 с.
9. Холодная М.А. Когнитивная психология. Когнитивные стили: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / М.А. Холодная. - М. : Издательство Юрайт, 2018. - 307 с.
10. Чекалина А.И. Когнитивно-стилевые особенности решения

- сенсорных задач: дис ... к. психол. наук : 19.00.01 / Чекалина Ангелина Игоревна. - Москва, 2008.- 177 с.
11. Cohen M.A., Dennett D.C. Consciousness cannot be separated from function // Trends Cogn. Sci. 2011. V. 15, №. 8. С. 358–364.
 12. Down T., Shauna L. Clen. Specialty practice of cognitive and behavioral psychology // Professional psychology: Research and Practice. 2010. V. 41, № 1. С. 89–95.
 13. Pezdek K., Lam S. What research paradigms have cognitive psychologists used to study “False memory,” and what are the implications of these choices?// Consciousness and Cognition. 2007. № 16. С. 2–17.